
EDUCAȚIE ȘI POLITICĂ VS. POLITICĂ ȘI EDUCAȚIE ÎN „ERA AGRARIANĂ” A REPUBLICII MOLDOVA (1994-1998)

Liliana Rotaru

Cuvinte-cheie: Republica Moldova, PDAM, agrarieni, politică educațională, sistem de învățământ, Istoria Românilor, grevă, criză.

Introducere

Inițiat de *perestroika* și de mișcarea națională de la sfârșitul anilor '80 ai secolului al XX-lea, procesul de reformare a sistemului de învățământ public, mai mult prin încercări moderate și puerile de a-l repune în tradițiile naționale, devine mai temerar și mai perseverent după obținerea independenței Republicii Moldova. Pe fundalul romantismului și entuziasmului absolut al societății moldovenești de la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90 și al sentimentului de încredere în posibilitatea soluționării problemelor naționale, în perioada imediată a postindependenței (1991-1994), s-au promovat mai multe reforme, care au clădit fundamentele învățământului din Republica Moldova – un învățământ de tradiție românească și cu veleități democratice europene. Dominantele acestei perioade au fost procesele de dezideologizare, depolitizare, demilitarizare și de revenire la tradițiile naționale, românești prin excelență, de sorginte europeană, iar procesele și fenomenele inițiate atunci au avut un caracter ireversibil.

Odată ce Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM)¹, sau agrarienii, cum i-a memorizat istoria, devine, la începutul anului 1994, principalul partid al puterii, în istoria învățământului din Republica

Moldova începe o nouă perioadă. Coaliția neoficială a PDAM cu Mișcarea *Unitate-Edinstvo*, nostalgică pentru ordinea economică și socială din fosta URSS (Racheru 2020, 13), le-a asigurat celor două partide o majoritate parlamentară în anii 1994-1998 și posibilitatea de a stabili, inclusiv, noi vectori ai dezvoltării sistemului educațional.

Ambele componente ale acestei coaliții reprezentau curente conservatoare și pro-estice în esență și primele lor decizii au reflectat natura acestei guvernări, care vor influența și vor determina și evoluția sistemului educațional al Republicii Moldova. Imediat după instalarea la putere a agrarienilor, parlamentul a ratificat Acordul de aderare a Republicii Moldova la Comunitatea Statelor Independente (CSI), la 26 aprilie 1994, a repus în legalitate Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), la 27 aprilie 1994, a adoptat Constituția Republicii Moldova (29 iulie 1994) cu controversatul și mult disputatul articol 13, care a relegatizat sintagma „limbă moldovenească”, a adoptat statutul special al Unității Teritoriale Autonome Găgăuzia (UTAG), la 23 decembrie 1994, și multe alte decizii și acțiuni care intrau în contradicție cu prevederile și rigorile renașterii naționale (Țăranu 2015, 311). Aceste contradicții nu vor întârzia să se manifeste și în domeniul învățământului, or mai multe dintre deciziile și acțiunile guvernării agrariene urmăreau să distorsioneze direcțiile dezvoltării învățământului stabilite înainte de 1994.

Primul ministru al învățământului în guvernul Andrei Sangheli (2) a fost numit Petru Gaugaș²,

¹ *Partidul Democrat Agrar din Moldova* (PDAM) – partid politic de stânga din Republica Moldova, constituit la 19 octombrie 1991 în baza clubului parlamentar *Viața Satului* (înființat în aprilie 1990). În urma crizei parlamentare și a scrutinului din 27 februarie 1994, PDAM a câștigat detașat, luând 43,18% din voturi și obținând 56 mandate în noul parlament, dar asumându-și, totodată, și guvernarea Republicii Moldova. PDAM s-a aflat la guvernare în perioada 1994-1998, or la alegerile parlamentare din 22 martie 1998 au acumulat doar 3,63% din voturi, astfel fiind lăsat fără niciun mandat în parlament. La 10 iulie 2004 și-a schimbat denumirea în Partidul Agrar din Moldova (PAM). În anul 2005 nu a mai participat la alegeri, transformându-se într-un satelit al Partidului Comuniștilor din Moldova (<http://www.e-democracy.md/parties/pam/> accesat 8.09.2021).

² *Petru Gaugaș*, absolvent al Facultății de Fizică a Universității de Stat din Chișinău (1969). Doctor în științe fizico-matematice (1975), conferențiar universitar (1990). Lector (1974-1975), șef al Catedrei de științe exacte (1975-1981), decan al Facultății de pregătire a studenților străini (1981-1985), prorector pentru studii (1997-1998), prim-prorector (1998-2008), prorector pentru relații internaționale (2008-2010), șef al Secției Relații internaționale (2010-2015), cercetător științific superior (2015 - prezent) la Universitatea de Stat din Moldova. Viceministru al învățământului public (1987-1990), ministru al învățământului din Republica Moldova (1994-1997).

Sistemul educațional în Republica Moldova. 1990-2000

An de învățământ	Școli de cultură generală		Instituții de învățământ tehnico-profesional		Colegii		Instituții de învățământ superior	
	(nr.)	elevi (mii)	(nr.)	elevi (mii)	(nr.)	elevi (mii)	(nr.)	studenți (mii)
1990/1991	1635	743,0	93	59,0	50	50,1	9	54,7
1993/1994	1488	620,8	78	37,2	48	33,8	17	46,9
1994/1995	1504	629,8	78	35,0	47	32,3	18	49,4
1995/1996	1515	642,8	78	34,8	50	31,0	20	54,8
1996/1997	1530	649,5	81	34,0	51	33,3	24	58,3
1997/1998	1536	652,7	80	32,7	53	32,8	28	65,6
1998/1999	1549	653,2	87	32,5	56	29,7	38	72,7
1999/2000	1558	643,1	81	23,0	57	25,4	43	77,3

Surse: Anuarul 1994, 158-159; Anuarul 1995, 152-153; Anuarul 1996, 83-84; Economia 1997, 97-98; Anuarul 2001, 78-79.

conferențiar universitar la Catedra Fizica semiconductorilor a Facultății de Fizică a Universității de Stat din Moldova, dar cu experiență managerială, pe care a acumulat-o inclusiv în funcția de viceministru al învățământului public al RSS Moldovenesci/RSS Moldova în perioada 1987-1990.

În primii trei ani de independență, metamorfozele politice și social-economice au afectat și sistemul de învățământ al Republicii Moldova, înregistrându-se, inclusiv, o reducere a numărului de instituții de învățământ (cu excepția nivelului superior, numărul instituțiilor de învățământ superior a crescut de la 9, în anul academic 1990/1991, la 17, în anul 1993/1994) și a numărului de elevi și studenți pentru toate nivelurile de învățământ (Tabel 1). Astfel, ministrul Gaugaș și echipa ministerială au preluat și au trebuit să gestioneze activitatea a 1488 de școli medii de cultură generală (inclusiv noile forme de organizare a învățământului secundar – gimnaziu, licee și gimnaziu-licee), 78 de instituții de învățământ tehnico-profesional, 48 de colegii și 17 instituții de învățământ superior și să producă politici educaționale pentru 620,8 mii de elevi din școala generală, 59 mii de elevi din instituțiile de învățământ tehnico-profesional, 33,8 mii de elevi din instituțiile de învățământ mediu de specialitate și aproape 50 mii de studenți din instituții de învățământ superior (Tabel 1). De asemenea, echipa ministerială urma să facă managementul și să organizeze utilizarea eficientă a peste 46 de mii de cadre didactice din învățământul general, 4,2 mii din învățământul tehnico-profesional, 2,7 din colegii și 4,4 mii de cadre didactice și

științifico-didactice care asigurau procesul didactic în universitățile și academiile din Republica Moldova în anul academic 1993/1994 (Anuarul 1995, 152-153).

Noul ministru al învățământului³, conștient de situația dificilă a domeniului pe care l-a preluat, promitea, într-un interviu oferit ziarului *Făclia* în iulie 1994, că intenționează să mobilizeze tot potențialul de care dispune „nu numai pentru a ne menține, dar și pentru a redresa situația și a ne mișca înainte” (Făclia 1994b, 1). Ministrul promitea să continue reforma învățământului inițiată de echipa precedentă, dar în conformitate cu o „metodologie aparte” și eliminând „blocajele reformei” care au fost specifice primilor ani de tranziție. Astfel, ministrul își propunea un șir de „obiective pe termen lung și pe termen scurt”, promițând că va promova „o politică clară a educației” prin elaborarea „unei concepții clare a dezvoltării învățământului”, bazate pe „diagnoze complete asupra situației învățământului din Moldova”, prin finalizarea și aprobarea proiectului Legii învățământului și a Programului Național de reformare a învățământului, ca apoi să porceadă la „acțiuni concrete menite să contribuie la reconstrucția sistemului de învățământ, mai bine zis, la **crearea unui nou sistem de învățământ** (sublinierea noastră)” (Făclia 1994b, 1-2). Este interesantă această afirmație

³ Ministerul Științei și Învățământului al Republicii Moldova a fost redenumit Ministerul Învățământului Republicii Moldova, ministrul Gaugaș argumentând schimbarea prin faptul că doar o parte din știința Republicii Moldova este gestionată de Minister, astfel instituția executivă nu-și îndreptătea numele (Făclia 1994a, 1).

a noului ministru în sus-numitul interviu, or cu doar trei luni în urmă, în alt interviu, de asemenea oferit revistei „Făclia”, fiind întrebat dacă va continua reformele predecesorilor săi, susține că, „dacă nu vor fi schimbate prin lege, ele vor trebui îmfăptuite” (Făclia 1994a, 1).

De asemenea, ministrul promitea ambițios trecerea la noile conținuturi care să aibă un caracter formativ și finit pentru fiecare treaptă de instruire; un sistem național de teste standardizate, care să permită aprecierea performanței reale a elevilor; revenirea la atestarea cadrelor didactice și scoaterea din criză a sistemului de formare și perfecționare a personalului didactic, păstrarea rețelei de instituții, alocarea „imediată a mijloacelor financiare necesare” pentru reparația clădirilor instituțiilor de învățământ și a căminelor studentești, pentru lichidarea restanțelor salariale ale cadrelor didactice și crearea „condițiilor normale de funcționare” și altele.

Se pare că, în situația economică a Republicii Moldova de la mijlocul anilor '90, multe dintre promisiunile ministrului, mai ales cele care implicau cheltuieli de mijloace financiare, erau hazarde. Astfel, din cauza lipsei de subvenționare a grădinițelor, doar 51,8% din copii frecventau, în anul 1994, instituțiile preșcolare, pe care autoritățile locale le închideau, iar clădirile le foloseau în alte scopuri; din aceeași cauză a fost stopată construcția a 138 de școli; din 3 mln. de lei prevăzute în 1994 pentru reparații capitale nu s-a alocat niciun leu (până în iulie 1994); a fost stopată activitatea de scriere a manualelor, deși instituțiile de învățământ simțeau un deficit de manuale, programe și alte materiale didactice inerente unui proces educațional; din cauza exodului personalului din învățământ în alte sfere ale economiei naționale sau chiar a emigrației lor peste hotare, în școala moldovenească „a reînviat” fenomenul deficitului de cadre didactice, iar cele care se mențineau în sistem aveau un salariu foarte mic, care era achitat o dată la 2-3 sau chiar și mai multe luni, astfel că pedagogii ieșeau în greve cu regularitate (Făclia 1994a, 1; Făclia 1994b, 2). Sunt doar câteva exemple care indică asupra lipsei de prudență a noului ministru, or situația economică s-a agravat și mai mult pe parcursul ministeriatului lui Petru Gaugaș, astfel ministrul încercând să se concentreze chiar din primele zile ale guvernării pe realizarea programului ideologic al agrarienilor.

Ofensiva guvernării agrariene asupra istoriei și limbii române

Peste puțin timp de la investirea guvernului lui Andrei Sangheli⁴, ministrul învățământului Petru Gaugaș își ia buretele în mână și începe „a șterge” cam tot ce a făcut Ministerul în anii 1990/1993. Astfel, noul ministru dispune, la 4 mai 1994, anularea ordinului ministrului Nicolae Mățaș din 21 august 1993, prin care conducătorii instituțiilor de învățământ profesional, preuniversitar și universitar urmau să treacă, de la 1 septembrie 1994, la predarea disciplinelor de profil la toate specialitățile în limba română. Noul ministru al învățământului invoca drept pretext pentru abrogarea ordinului menționat faptul că obligativitatea predării tuturor disciplinelor în limba română venea în contradicție cu articolul 20 al *Legii cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova*, care stabilește că „în instituțiile de învățământ mediu de specialitate, în cele tehnico-profesionale și superioare se asigură instruirea în limba de stat și în limba rusă la specialitățile necesare Republicii Moldova”⁵. Astfel, deși majoritatea instituțiilor de învățământ la care se referea ordinul ministrului Nicolae Mățaș din 21 august 1993⁶ au elaborat „planuri concrete de însușire a terminologiei de specialitate în limba română”, au conferit disciplinei *Limba română pentru alolingvi* categoria de obligatorie și au mărit numărul de ore de studiu, au creat grupe de studiere intensă a limbii române pentru alolingvi, au practicat predarea unor discipline în limba română în grupele academice cu limba rusă de studiu” și altele (Istoria 2016, 407-409), altfel spus, trecerea învățământului național, deși lentă și anevoioasă, a fost transformată în proces, guvernul agrarian a distorsionat acest proces și i-a modificat direcția cucerită în perioada 1991-1994, direcție la care nu s-a revenit până în prezent.

În spiritul deciziilor menționate mai sus, ministrul învățământului ordonă, la 18 august 1994, să fie eliberați de conversația la limba română (o probă suplimentară pentru candidații alolingvi) toți candidații la admitere în instituțiile de învățământ superior și în colegii, care au absolvit școli ruse, ministrul argumentându-și hotărârea prin faptul că a ținut cont de „reclamațiile candidaților

⁴ Guvernul Andrei Sangheli (2) a condus Republica Moldova în perioada 5 aprilie 1994 - 24 ianuarie 1997.

⁵ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), Fond (F.) 2991, inventar (inv.) 14, dosar (d.) 728, fila (f.) 153.

⁶ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 727, ff. 41-42.

la admitere, absolvenți ai școlilor alolingve)”⁷. Considerăm că asemenea „reclamații” ar fi putut avea loc, or după instalarea agrarienilor la putere, rusolingvii din Republica Moldova sesizează „înclinația” înspre est a noii guvernări după 1994, dar în dosarele de arhivă, deocamdată, nu au fost descoperite asemenea petiții.

Și atestarea cadrelor didactice și a altor angajați din sistemul educațional „privind nivelul cunoașterii limbii de stat” a fost suspendată de la 1 aprilie 1994, de rând cu cea a altor categorii de cetățeni ai Republicii Moldova. Menționând că suspendarea are un caracter „temporar”, Parlamentul agrarian își motiva decizia prin faptul că „situația socială și politică din ultimii patru ani nu a fost favorabilă studierii limbii de stat” în măsura în care funcționarii s-o fi însușit pentru a susține o probă de evaluare, că „termenele stabilite pentru studierea limbii de stat nu sunt reale”, că „numărul cadrelor didactice menite să predea limba de stat la cursuri și centre, precum și nivelul lor profesional, nu corespunde cerințelor reale”, iar „programele de atestare nu au fost racordate la materialul de studiat, acesta dovindu-se a fi foarte complicat”⁸. Dacă ministrul Petru Gaugaș va mai păstra în documentele semnate sintagma „limba română”, identificăm că în actele emise de Parlament și de alte autorități ale statului, începând cu anul 1994, această sintagmă dispăre, fiind înlocuită încă cu expresia „limba de stat”. Exemplul autorităților va fi preluat de presa scrisă, televiziunile guvernamentale și alte mijloace de informare guvernamentale, dar și în vorbirea comună a unei categorii de cetățeni loiali puterii. Și alte sintagme care indică asupra comunității de neam și limbă a locuitorilor din dreapta și din stânga Prutului au fost înlocuite cu unele pseudoștiințifice: *limba de stat*, *limba oficială*, *națiune moldovenească* etc.

Mai mult decât atât, Ministerul Învățământului al Republicii Moldova dispune, prin ordinul din 14 septembrie 1994, reintroducerea limbii ruse în calitate de disciplină școlară obligatorie începând cu clasa a II-a sau clasa a V-a, din anul de studii 1994/1995. Încercând să mimeze un act democratic și să împace spiritele, autoritatea de stat prescrie că decizia de a începe studiul limbii ruse se va lua „în funcție de doleanțele părinților, asigurarea metodică și potențialul cadrelor didactice”. Dacă în clasele primare studiul limbii ruse depinde de anu-

mite circumstanțe subiective și obiective, atunci, începând cu clasa a V-a, limba rusă era repusă în planul de învățământ ca disciplină obligatorie în toate clasele gimnaziale. Și pentru că numărul total de ore în învățământul gimnazial nu s-a modificat, ministrul indica introducerea limbii ruse din conținutul orelor prevăzute pentru limba străină⁹.

Este de remarcat însă faptul că, după adoptarea Constituției Republicii Moldova, Ministerul Învățământului a trecut sub tăcere prevederile articolului al 13-lea și chiar a fost învinuit în spațiul public că sabotează Legea Fundamentală cu privire la limba de stat și că nu expediază scrisori metodice în școli, prin care să interzică predarea limbii române și să dispună înlocuirea denumirii disciplinei, surpând astfel temelia statalității moldovenești. Mai mult decât atât, Petru Gaugaș este învinuit că „s-a internat în spital, iar echipa ministerială, condusă de „flexibilul” Simion Musteață, a continuat să promoveze concepțiile guvernelor din anii 1990-1993” (Făclia 1995a, 1). Considerăm că statutul de intelectual pe care îl purtau angajații Ministerului Învățământului, inclusiv ministrul Petru Gaugaș, care, în postura de viceministru al Învățământului Public al RSS Moldovenești/RSS Moldova a inițiat cu râvnă executarea legislației lingvistice, adoptată de Parlament în august 1989 și a semnat zeci de ordine și dispoziții care vizau revenirea la grafia latină și adoptarea normelor ortografice unice ale limbii române¹⁰, i-a determinat să asculte mai degrabă opinia științifică a Academiei de Științe a Moldovei în privința denumirii corecte a limbii vorbite pe teritoriul Republicii Moldova (Hanganu 2018, 95-104), precum și de glasul rațiunii, decât de prevederile unui articol, adoptat de o majoritate politică întâmplătoare. Ministerul condus de Petru Gaugaș a luat decizii, care mai degrabă îi puneau la un adăpost convenabil și sigur pe rusolingvii din Republica Moldova, orice origine etnică ar fi avut ei, dar, mai ales, pe moldovenii deznaționalizați și rusificați în perioada sovietică, acei *homo sovieticus* frustrați de proasta sau totala necunoaștere a limbii române (or, au învățat și au utilizat în activitatea profesională, în comunicarea și chiar în familie limba rusă) și cantonați în moldovenismul inoculat de regimul sovietic. Drept dovadă a celor menționate mai sus

⁹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 729, ff. 67-68.

¹⁰ Este interesant faptul că cea mai mare parte a ordinelor semnate de viceministrul Petru Gaugaș erau scrise în limba română și grafie latină, iar cele semnate de ministrul Zidu – în limba rusă (ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 211, ff. 26-40, 47-48, 60-63, 92, 113, 146, 150-155, 206 etc.).

⁷ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 731, f. 120.

⁸ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 731, ff. 134-135.

este și politica Ministerului și guvernului agrarian de realizare a legislației lingvistice în învățământul preuniversitar și universitar. Deși Colegiul Ministerului a aprobat, la 16 februarie 1995, Hotărârea cu privire la realizarea legislației lingvistice în învățământul preuniversitar și universitar, iar la 13 iunie 1995, ministrul Gaugaș dispune executarea acestei hotărâri prin ordinul cu privire la aprobarea *Programului de acțiuni vizând ameliorarea procesului de studiere a limbii de stat de către populația alolingvă din Republica Moldova*, subdiviziunile Ministerului și instituțiile din subordonare, așa cum menționează într-o notă informativă *Direcția limbilor* încă în martie 1996, „au pus documentul în sertar și acțiunile planificate rămân în suspensie”¹¹, deși *Institutul de Științe Pedagogice și Psihologice* trebuia să elaboreze, până la 13 august 1995, „o concepție unitară de studiere a limbii de stat de către copiii, elevii și studenții alolingvi din învățământul preuniversitar și universitar”¹², iar lipsa *Concepției* periclita activitatea de elaborare și editare a programelor noi, a manualelor, dicționarelor etc. pentru fiecare verigă. De asemenea, *Direcția limbilor* anunța Colegiul Ministerului Învățământului că rămâne în afara atenției autorităților responsabile sarcina de a examina „în mod sistematic și pe teren a stării de studiere-învățare-funcționare a limbii oficiale a țării în instituțiile din subordine”, astfel desconsiderându-se hotărârea nominalizată a Colegiului”¹³.

Ofensiva agrarienilor împotriva limbii române și a succeselor obținute de mișcarea națională de la sfârșitul anilor '80 și de guvernarea anterioară în repunerea învățământului în tradițiile naționale, a fost însoțită de un asalt virulent asupra istoriei naționale. Peste câteva luni de la preluarea puterii, guvernarea agrariană se înregistrează împotriva disciplinei școlare „Istoria Românilor”¹⁴. Conștient de faptul că istoria „ocupă un loc prioritar în formarea conștiinței naționale, în dezvoltarea personalității”¹⁵, guvernul Sangheli creează, la 16 august 1994, *Comisia de stat pentru elaborarea concepției de studiere a istoriei în instituțiile*

de învățământ din Republica Moldova, din care făceau parte 22 de cercetători științifici în domeniul istoriei, profesori universitari, șefi de catedre, învățători de istorie, deputați în Parlamentul Republicii Moldova, care urmau să elaboreze concepția și planurile de învățământ pentru studierea istoriei în instituțiile de învățământ din Republica Moldova¹⁶. Uzitând de lipsa altei opinii¹⁷ decât cea promovată de unii membri la prima ședință, Comisia a decis (cu 11 voturi ale celor 14 membri prezenți la ședința Comisiei din 23 august 1994¹⁸) că disciplina școlară se va numi „Istoria Moldovei”. Dar disensiunile care le-a trezit această decizie a fracționat Comisia în două grupuri – una adeptă a concepției *Istoriei Moldovei* (Chiril Stratievșchi¹⁹, Artiom Lazarev, Leonid Tabără, Vasile Stati, Pavel Bârnea, Vladimir Țaranov, Veronica Abramciuc, Petru Boico, Ivan Zabunov) și cealaltă – promotoare a concepției *Istoriei Moldovei și a civilizației românești* (Gheorghe Gonța, Demir Dragnev, Constantin Eșanu, Nicolae Chicuș, Valeriu Cozma, Valentina Haheu, Gheorghe Caravai, Mihai Dan, Igor Ojog). Cele două grupări au prezentat guvernului raportul de activitate a Comisiei și cele două proiecte ale *Concepției* la 10 octombrie 1994²⁰.

Mai bine de o lună până la prezentarea celor două variante ale *Concepției* către Guvernul Republicii

¹⁶ Hotărârea Guvernului nr. 617 din 16 august 1994 „Cu privire la constituirea Comisiei de stat pentru elaborarea concepției de studiere a istoriei în instituțiile de învățământ din Republica Moldova”. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=82967&lang=ro (accesat 12. 04.2021).

¹⁷ Excepție a făcut Igor Ojog, lector la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, ripostând membrilor Comisiei care susțineau că „este absolut anormală introducerea Istoriei Românilor în locul Istoriei Moldovei în programele de învățământ școlar și universitar” și că „nu mai există precedent în lume în care să nu se studieze în școală istoria țării, ci istoria etnică”. Chiril Stratievșchi menționează în raportul prezentat guvernului că Igor Ojog „a încercat să demonstreze” Comisiei că „încă undeva, într-o oarecare țară se predă istoria etnosului”, iar unii membri ai Comisiei (Demir Dragnev, Gheorghe Gonța, Gheorghe Caravai) „au manifestat prudență” în exprimarea poziției lor și au optat pentru numirea disciplinei „Istoria națională” sau „Istoria Patriei”. Iar când au înțeles că termenul „Moldova” nu poate fi omis din titlul disciplinei, cei din urmă au susținut propunerea „de compromis” a lui Demir Dragnev de a numi disciplina școlară „Istoria Moldovei și a civilizației românești” (ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 729, f. 95).

¹⁸ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 807, f. 96.

¹⁹ *Chiril Stratievșchi* (1929-2007), istoric moldovenist, doctor habilitat în istorie (1976), profesor universitar (1977), membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei (1989). Fost membru PCUS, secretar al organizației de partid al Institutului Politehnic din Chișinău. Cercetător științific principal la Institutul de Istorie al AȘM. Președintele Comisiei de stat pentru elaborarea concepției de studiere a istoriei în instituțiile de învățământ din Republica Moldova (1994).

²⁰ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 807, ff. 72-103.

¹¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 928, f. 42.

¹² ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 928, f. 42.

¹³ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 928, ff. 42-43.

¹⁴ În anul 1991 Ministerul Științei și Învățământului al Republicii Moldova a exclus din programul școlar disciplinele „Istoria URSS” și „Istoria RSS Moldovenești” și, după aprobarea primei programe pentru școala de cultură generală la „Istoria românilor”, a fost introdusă disciplina obligatorie „Istoria Românilor” în clasele V-XI (Pentru detalii: Musteață 2010, 28-29).

¹⁵ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 807, f. 105.

Moldova, Ministerul Învățământului, menționând că a ținut cont de „prevederile Comisiei” și de „experimentul efectuat de Institutul de Științe Pedagogice și Psihologice”, a dispus, printr-un ordin semnat la 16 septembrie 1994 de viceministrul învățământului Simion Musteață, introducerea „cursului integrat de istorie” în instituțiile de învățământ preuniversitar, începând cu anul școlar 1994/1995²¹. În preambulul ordinului, autoritatea de stat încearcă să argumenteze „introducerea cursului integrat de istorie”, dar absolut neconvincător, cunoscând convingerile politice ale agrarilor. Astfel, recunoscând că „în societate au avut loc anumite mutații” care au produs „actualizarea conținuturilor” disciplinelor istorice și „tratarea evenimentelor, legităților sociale de pe pozițiile adevărului istoric”, ministerul invocă iezuitic „nevoia de schimbare” în corespundere cu „noile finalități educaționale” (dar pe care nu le definește) și „necesitatea sincronizării cu tendințele majore de evoluție a științei istorice”, imperative, cărora le „corespunde adecvat cursul integrat de istorie”, ce „se utilizează în prezent pe larg în practica pedagogică mondială”²². În spatele argumentelor fariseice ale guvernului agrarian stătea, de fapt, intenția moldovenistă de a scoate istoria Românilor din școala moldovenească, or eşalonarea materiei de studiu la istorie tocmai demonstra acest fapt²³.

Reacția impetuoasă a unor reprezentanți conștienți ai comunității istoricilor din Republica Moldova, dar și recunoașterea faptului că manualul de „Istoria antică” pentru clasa a V-a, semnat de Valentina Haheu, Vasile Haheu, Pavel Cerbușcă și publicat în 1994, era de o calitate științifică și metodică ignorantă, a determinat Ministerul să accepte că implementarea „cursului integrat de istorie” a eșuat. Recunoașterea nereușitei acestei încercări de a înlocui disciplina „Istoria Românilor” cu „Istoria Moldovei” nu a însemnat și

renunțarea la această idee. Iar la 10 ianuarie 1995, Chiril Stratievski face o reclamație contra Ministerului Învățământului, acuzând instituția că „n-a întreprins nimic, cu toate că secția *Probleme sociale și umanitare* de două ori a anunțat Ministerul (pe dl Gaugaș) că timpul trece, iar Ministerul nu lucrează asupra implementării ei [a Concepției – n.n.] în instituțiile de învățământ”²⁴.

Primind cele două variante ale Concepției studierii istoriei în instituțiile de învățământ din Republica Moldova, Grigore Ojog, viceprim-ministru al Guvernului Republicii Moldova, „propune” (dar, de fapt, ordonă) Ministerului Învățământului să folosească „în procesul de instruire” varianta Concepției „semnate de majoritatea Comisiei”, adică proiectul moldovenist²⁵. Menționând că „Ministerul Învățământului s-a pomenit într-o situație dificilă, impunându-i-se să ia decizia definitivă în aceste chestiuni”, la 27 octombrie 1994, ministrul Gaugaș „intervine cu rugămintea” pe lângă guvern „de a reactiviza activitatea Comisiei nominalizate și a lua o decizie a Guvernului”²⁶ în această privință.

Totodată, Colegiul Ministerului Învățământului adoptă, la 9 februarie 1995, planurile de învățământ pentru anul școlar 1995/1996, în care este indicată în calitate de disciplină școlară „Istoria” (fără a se specifica denumirea concretă a disciplinei) pentru toate clasele ciclului gimnazial cu câte 2 ore pe săptămână pentru clasele a V-VIII și cu 3 ore pentru clasele a IX-XI și ale ciclului liceal. Pentru comparație, pentru studierea limbii ruse în clasele gimnaziale au fost repartizate 2 ore în clasa a V-a și câte 3 ore pe săptămână pentru clasele a VI-IX²⁷. Iar la 16 martie 1995, tot Colegiul Ministerului Învățământului a discutat și aprobat în principiu un proiect al Hotărârii cu privire la concepția predării istoriei. Dar pentru că în cadrul ședinței s-au făcut recomandări de îmbunătățire a conținutului documentului, membrii organului consultativ al Ministerului au decis să-și mai rezerveze 10 zile pentru operarea redacțiilor, astfel ca varianta finală a documentului să fie adoptată la ședința următoare a Colegiului.

În ciuda acestui fapt, Gheorghe Rusnac, rectorul Universității de Stat din Moldova, luând proiectul menționat mai sus drept buchie a legii, s-a grăbit

²¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 729, ff. 74-76.

²² ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 729, f. 74.

²³ Elevii din clasa a IV-a urmau să studieze, în anul de studii 1994/1995, un curs propedeutic de „Introducere în istorie”, cei din clasa a V-a – „Istoria antică”, elevii claselor a VI-a, de asemenea, urmau să studieze „Istoria antică”, cei din a VII-a – disciplina „Istoria Evului Mediu”, elevii din a VIII-a – disciplina „Istoria modernă”, elevii din clasa a IX-a – „Istoria” (națională și contemporană), cei din a X-a – „Istoria modernă” și cei din clasa a XI-a – disciplina „Istoria contemporană”. În ce privește elevii din licee, acestora li se propunea să studieze în clasa a X-a „Istoria antică și medievală”, în clasa a XI-a – „Istoria modernă (națională și universală)”, iar în clasa a XII-a – disciplina „Istoria contemporană” (națională și universală) (ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 729, ff. 74-75).

²⁴ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 729, f. 74.

²⁵ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 807, f. 104.

²⁶ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 807, f. 106.

²⁷ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 844, ff. 31-32, 41-43.

să informeze, la 17 martie 1995, Consiliul profesoral al Facultății de Istorie despre intenția Ministerului Învățământului de a exclude cursurile de „Istorie a Românilor” și „Limba și Literatura română” și de a le înlocui cu disciplinele „Istoria Moldovei” și „Limba și Literatura moldovenească”, urmând apoi și redenumirea respectivă a catedrelor care aveau în competența lor predarea acestor cursuri (Istoria 2016, 270).

Reactivarea moldovenismului și insistența lui de a se legaliza în învățământul și educația publică a produs efecte neașteptate de către guvernarea agrariană, căreia i se părea că stăpânește procesele. Profesorii și studenții de la Universitatea de Stat din Moldova au inițiat acțiuni de protest în Piața Marii Adunări Naționale, care s-au extins cu rapiditate prin aderarea profesorilor, studenților și elevilor de la celelalte instituții de învățământ superior, din liceele și colegiile din Chișinău, astfel încât la 17 martie 1995 a fost declarată grevă generală (Matveev, Xenofontov 2019, 621-622)²⁸. Greviștii revendicau, în primul rând, revenirea la predarea limbii române și a istoriei Românilor, dar și revizuirea Constituției, astfel încât să se excludă pe viitor ingerința forțelor politice de la guvernare în sistemul de învățământ (Limba Română 1995, 12-13). Intimidat de extinderea grevei și de curajul revendicărilor greviștilor, ministrul Gaugaș susține, într-un ordin din 22 martie 1995, că „grevă studenților și cadrelor didactice este neautorizată” și a fost declanșată cu încălcarea prevederilor legale, iar participanții la grevă „scandează zilnic lozinci anticonstituționale și antistatale”. În baza acestor „argumente”, ministrul îi atenționează pe conducătorii instituțiilor de învățământ și educație asupra necesității respectării actelor normative cu privire la organizarea și desfășurarea procesului didactic și îi obligă „să nu salarizeze cadrele didactice pe perioada participării lor la grevă”, iar pe șefii direcțiilor raionale (orășenești) de învățământ – să nu admită „implicarea copiilor în grevă”²⁹.

Amploarea grevei generale din martie-aprilie 1995 l-a determinat pe președintele Mircea Snegur să declare, la 27 martie 1995, un moratoriu privind punerea în aplicare a concepției moldoveniste a predării istoriei și limbii române (Istoria 2016, 271). De asemenea, la propunerea Comisiei guvernamentale pentru negocieri cu

reprezentanții greviștilor, a fost convocat Colegiul Ministerului Învățământului, care a decis să retragă examinarea Proiectului hotărârii din 16 martie 1995 cu privire la concepția de studiere a istoriei în instituțiile de învățământ (Făclia 1995b). Iar la 23 august 1995 viceministrul Simion Musteață semnează ordinul cu privire la predarea istoriei în anul școlar 1995/1996 în instituțiile de învățământ preuniversitar, prin care dispune că, „începând cu 1 septembrie 1995, instruirea istorică să se realizeze în baza a două cursuri separate: istoria universală și istoria românilor”, inclusiv pentru elevii care au studiat în anul 1994/1995 cursul de istorie integrată³⁰. Astfel, greviștii au reușit să oprească ofensiva agrarienilor asupra cuceririlor mișcării naționale de la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90 (Istoria 2016, 273).

„Grupul de creație”, așa cum s-a numit Comisia pentru elaborarea concepției de studiere a istoriei, și-a continuat activitatea. La 18 iulie 1995, acesta s-a convocat într-o ședință, pentru a discuta din nou asupra proiectului *Concepției instruirii istorice* în instituțiile de învățământ preuniversitar. În nota informativă adresată președintelui Mircea Snegur, viceprim-ministrul Grigore Ojog raporta că „grupul de creație” a luat decizia că va continua lucrul asupra Concepției, iar la baza acesteia va fi pusă „a) studierea a două cursuri paralele – istoria universală și istoria națională și b) cursul de istorie națională să poarte denumirea „istoria românilor”³¹.

Grevă studenților și cadrelor didactice, moratoriul președintelui Snegur, inițiativa președinției de a modifica articolul 13 al Constituției Republicii Moldova prin declararea limbii române drept limbă de stat, dar mai ales acutizarea crizei economice, care însoțea tranziția Republicii Moldova spre economia de piață, au temperat ofensiva agrarienilor asupra istoriei și limbii române și au orientat activitatea și preocupările guvernării agrariene spre identificarea soluțiilor de reducere a efectelor crizei, totodată, concentrându-și eforturile spre identificarea unor metode și instrumente subversive și relative de a promova un cadru legislativ și normativ în învățământ în conformitate cu ideologia lor de partid.

Guvernarea agrariană a adoptat o altă tactică, sfidând moratoriul Președintelui Snegur. În decembrie 1997, Comitetul de conducere al

²⁸ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 847, ff. 211-212.

²⁹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 847, ff. 211-212.

³⁰ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 850, ff. 89-91.

³¹ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 1020, ff. 7-10.

Asociației Istoricilor din Republica Moldova adresează un memoriu președintelui Petru Lucinschi și prim-ministrului Ion Ciubuc, prin care cer demisia ministrului Iacob Popovici³² și a viceministrului Vlad Ciubucciu, susținând că Ministerul Învățământului, Tineretului și Sportului³³ „a dat peste cap concepția învățământului istoric, elaborată, aprobată și verificată în instituțiile de învățământ pe parcursul ultimilor șapte ani”, promovează concepții perimate, certate cu adevărul istoric și bunul simț, încercând să revitalizeze învățământul doctrinar sovietic³⁴. Conducerea Ministerului era acuzată de faptul că și-a declinat total responsabilitatea de a asigura învățământul istoric cu manuale și alte materiale didactice, iar manualele elaborate de profesori cu autoritate în domeniu și în conformitate cu curriculumul în vigoare nu pot fi folosite legal în școli, pentru că Ministerul, uzitând de autoritatea sa, pune tot felul de piedici. Autorii memoriului (profesorii universitari Anatol Petrencu și Gheorghe Postică) susțineau că ministrul Popovici blochează editarea revistei de istorie „Cugetul” și a altor publicații, motivând lipsa resurselor financiare, marginalizează, persecută și chiar demisionează personalul din învățământul istoric, doar pentru că nu le împărtășesc părerile. Alături de forțele politice ostile intereselor naționale, Ministerul încearcă să transforme știința istorică în instrument de promovare a intereselor de grup, finanțând (în condițiile unui buget auster) publicarea unor lucrări pseudoștiințifice, antiromânești și care „tirajează în mare măsură un manifest al unor forțe politice nostalgice după un sistem perimat”, cum este, de exemplu, lucrarea *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre (История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней)* (1997),

³² Iacob Popovici, născut în 1939 în satul Chișcăreni, județul Bălți. Absolvent al Institutului Pedagogic din Bălți (1961). Învățător de matematică în or. Sângerei, șef de studii la Tehnicumul politehnic, șef al secției de învățământ din or. Balti. Șef de direcție la Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești (1974-?). Președinte al Comitetului republican al sindicatului lucrătorilor din învățământ (1986-?), secretar al Consiliului, președinte al Comisiei de revizie, primvicepreședinte al Federației Generale a Sindicatelor din Republica Moldova. Ministru al învățământului, tineretului și sportului (24 ianuarie 1997-22 mai 1998) în Guvernul Ion Ciubuc (1). Șef al aparatului Președintelui Republicii Moldova. Angajat la ambasada Republicii Moldova din România.

³³ Denumirea Ministerului în primul guvern Ciubuc (24 ianuarie 1997 - 22 mai 1998).

³⁴ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, ff. 26-29.

editarea căreia, confirmă în scrisoarea de răspuns ministrul Popovici, s-a făcut cu finanțare din partea Ministerului Învățământului, Tineretului și Sportului, totodată menționând meschin că „este o acțiune absolut legală și în deplină corespundere cu cerințele elementare ale pluralismului de păreri”³⁵. În același timp, Demir Dragnev, directorul Institutului de istorie al Academiei de Științe a Moldovei, confirmă că un grup de cercetători de la Institutul pe care îl conduce a elaborat, în anul 1997, manuale de istorie pentru clasele a VI-IX-a și că textele au fost aprobate de Comisia de experți a Ministerului, doar că responsabilii ministeriali nu au găsit finanțare pentru publicarea lor³⁶, în timp ce școlile sufereau de un deficit cras de manuale, programe și alte materiale didactice.

De asemenea, guvernul agrarian a implicat instituțiile și organizațiile de stat în serbări fastuoase și comemorări ale unor evenimente și persoane străine istoriei românești, neglijând comemorarea datelor, evenimentelor, personalităților de importanță majoră pentru istoria basarabenilor³⁷.

Astfel, ambele ministere ale învățământului care au gestionat sistemul educațional al Republicii Moldova în perioada agrariană s-au înregimentat împotriva limbii și istoriei Românilor: la începutul guvernării au inițiat o ofensivă agresivă, intensă și brutală, dar care a fost stăvilită prin contraofensiva intelectualității din Republica Moldova chiar de la începutul acesteia în anul 1995. A doua fază a ofensivei guvernării agrariene împotriva limbii și istoriei Românilor a fost una subversivă și clandestină, ilegală uneori. Astfel, agrarienii și coaliții lor și-au schimbat tactica, dar nu și scopul.

Criza economică și învățământul: soluții agrariene

Învățământul a rămas în afara priorităților guvernărilor agrarieni, aceștia, în condițiile crizei economice și a celei financiare continue, au sporit foarte puțin proporția cheltuielilor din PIB pentru învățământ, dacă ținem cont de declinul din toate sectoarele economiei³⁸, de inflație și de

³⁵ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, ff. 30-32.

³⁶ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, f. 34.

³⁷ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, ff. 26-29.

³⁸ În 1997, PIB constituia în cifre reale doar 34% din nivelul anului 1990, iar salariul mediu lunar era de 25% în raport cu 1990.

creșterea numărului de instituții de învățământ (Tabel 1). Alocațiile publice pentru învățământ erau mult prea mici, atingând doar circa 40% din necesar (Strategia 2010, 293). Procentul cheltuielilor din PIB pentru învățământ a cunoscut o anumită creștere în perioada guvernării agrariene: de la 8,7% în 1994 la 10,5% în 1997, pentru ca să coboare, în anul 2000, la 4,5% (Strategia 2010, 293). Anual, discutând proiectele legilor bugetului de stat, guvernele agrariene căutau posibilități de a conserva sau chiar de a reduce cuantumul alocațiilor pentru învățământ. De exemplu, elaborând bugetul de stat pentru anul 1996, ministrul finanțelor Valeriu Guțan propune și insistă asupra necesității reducerii numărului de studenți și elevi înmatriculați în instituțiile de învățământ superior, colegii și școli profesionale, asupra reducerii termenelor de instruire și modificarea (optimizarea) rețelei existente de instituții de învățământ, precum și asupra reexaminării mecanismului de elaborare, editare și distribuire a manualelor, asupra trecerii elevilor școlilor profesionale de la alimentația gratuită la asigurarea cu burse în dependență de reușită și altele³⁹. Ministrul finanțelor își argumenta „recomandările” prin „situația financiară extrem de dificilă”, care nu permite Republicii Moldova să pregătească cadre la unele specialități (Politologie, Activitate vamală, Medicină netradițională, Cosmetică medicală, Exploatarea zăcămintelor și altele), care „nu corespund necesităților economiei naționale la etapa actuală”, iar absolvenții instituțiilor din învățământul profesional completează categoria șomerilor, or, conform rezultatelor controlului Curții de conturi, doar 13,8% din absolvenții instituțiilor de învățământ superior din anul 1995, 12,2% din absolvenții colegiilor și 58,8% din cei ai școlilor profesionale s-au prezentat la locurile de muncă la care au fost repartizați⁴⁰. Ministerul Învățământului a încercat să optimizeze cheltuielile și a intervenit acolo unde se părea că este posibil: a redus efectivul de maiștri de instruire și de producție cu 20% în cadrul școlilor tehnico-profesionale și a cotei de înmatriculare a elevilor cu termenul de instruire de 3 ani de la 8 100 la 6 000 de elevi; a redus termenul de instruire a elevilor înmatriculați în baza

clasei a IX-a de la 2 la 1,5 ani; a redus numărul de conducători: o școală profesională putea avea director adjunct, doar dacă avea un contingent mai mare de 450 de elevi, și un post de maestru superior, doar în cazul în care contingentul era mai mare de 450 de elevi⁴¹, școlile normale și colegiile nu mai puteau înmatricula absolvenți ai școlilor incomplete și au fost lichidate clasele de liceu în aceste instituții de învățământ mediu de specialitate; s-a interzis divizarea grupelor pentru studierea „limbii de stat”, inclusiv în școala generală⁴² și chiar a ordonat instituțiilor de învățământ să identifice măsuri de conservare a energiei în sezonul de toamnă-iarnă și de optimizare a altor cheltuieli pentru întreținere⁴³.

Alocațiile bugetare pentru sectorul învățământului ajungeau cu întârziere la destinatar și, rămânând nesemnificative, puteau acoperi cu greu necesitățile de achitare a salariilor cadrelor didactice și a elevilor și studenților din colegii și instituțiile de învățământ superior, condiționând scăderea considerabilă a cheltuielilor pentru dezvoltarea infrastructurii.

Alocațiile bugetare pentru învățământul superior vor rămâne aproape neschimbate și instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate vor fi determinate să-și identifice singure metode și surse de finanțare suplimentară, mai ales că noua *Lege a învățământului* (1995) și deschiderea relațiilor cu vestul către sfârșitul anilor '90 ofereau aceste posibilități. Una dintre sursele importante de venit extrabugetare ale universităților și colegiilor provenea din sectorul contractual cu taxe de studii, pe care le achitau o parte dintre studenți și elevi, care nu au reușit să ocupe un loc bugetar de stat. O altă sursă de completare a bugetului universităților erau proiectele și programele finanțate de diverse organizații internaționale (Programul TEMPUS-TACIS, Fundația SOROS, INTAS și altele), care finanțau dezvoltarea instituțională, proiecte științifice și altele.

Dar imperfecțiunea legislației în domeniu făcea ca acești bani să fie calificați de Ministerul Finanțelor ca surse bugetare și gestionați prin trezorerie. Din cauza birocrăției excesive, Ministerul Finanțelor bloca sau tergiversa de multe ori utilizarea resurselor financiare acumulate, iar în urma inflației galopante, instituțiile erau în

³⁹ De ex. se propunea crearea Academiei Pedagogice în baza comasării Universității Pedagogice „Ion Creangă”, a Institutului de Științe Pedagogice și Psihologice și a Institutului Național de Instruire Continuă (ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 1020, f. 157).

⁴⁰ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 1020, ff. 152-153.

⁴¹ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 849, f. 62

⁴² ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 849, f. 61

⁴³ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 851, ff. 71-72.

pierdere importantă. Eugeniu Hrișcev, rectorul ASEM, semnalează guvernului că acest sistem imperfect produce prejudicii enorme instituțiilor de învățământ, or, dacă, de exemplu, ASEM și-ar fi gestionat singură acești bani, așa cum o fac instituțiile private, „starea Academiei era mult mai bună”, iar personalul angajat ar fi fost salarizat în termenele legale⁴⁴. Situația ASEM-ului era simptomatică pentru toate instituțiile de învățământ care ofereau servicii educaționale contra plată. În condițiile crizei financiare acute, ministrul finanțelor susține că evidența minuțioasă și controlul strict al tuturor mijloacelor financiare este o parte a acțiunilor anticriză și nu are scopul să „lezeze drepturile instituțiilor bugetare”⁴⁵.

Și învățământul preuniversitar a împărțit din beneficiile pe care le-a oferit economia de piață, care a creat condiții pentru înființarea unor sisteme educaționale de alternativă și private. În anul 1994, la Chișinău funcționa „Școala viitorului” (cu 9 clase primare și un contingent de 244 de elevi); Școala-grădiniță Waldorf din Chișinău (7 clase primare cu 210 elevi), cu filiale în satul Obileni, raionul Criuleni și altele două la Ungheni și Orhei; Liceul Experimental de Creativitate și Inventică „Prometeu”, cu 18 clase și 400 de elevi; Liceul turcesc cu 4 clase și 104 elevi, liceul „Orizont” din satul Lozova, raionul Strășeni, cu 8 clase primare și 153 de elevi, și o școală particulară finanțată de un agent economic cu o singură clasă de 33 de elevi la Chișinău⁴⁶.

Totuși principala sursă de finanțare a școlilor de toate nivelele a rămas bugetul public auster mulți ani la rând, care, pe lângă faptul că alocarea resurse financiare absolut insuficiente pentru funcționarea instituțiilor de învățământ (fără a fi vorba de dezvoltarea lor), acestea ajungeau real în bugetele instituțiilor cu mare întârziere, producând rețineri de 2-4 luni a achitării salariilor către personal și a burselor pentru studenți⁴⁷. Reacțiile actorilor învățământului public nu s-au

lăsat așteptate. Profesorii și studenții, apoi sindicatele din învățământ redactau cu o periodicitate de invidiat demersuri pe numele prim-ministrului, președintelui Republicii Moldova și al altor funcționari publici, acuzând „situația deplorabilă în care se află învățământul din Republica Moldova”: proasta dotare cu utilaje și materiale necesare procesului didactic, salariile mizere și achitate cu mare întârziere de 2-3 luni, bursa mică a studenților și aceasta achitată tot la 2-3 luni etc.

Este concludentă, în acest sens, scrisoarea reprezentanților corpului didactic și ai studenților Universității Tehnice din Moldova, prin care autorii anunță guvernul Republicii Moldova că „colectivul UTM nu poate fi indiferent față de situația deplorabilă în care se află învățământul superior din Republica Moldova”: din an în an sunt dotate tot mai prost laboratoarele cu utilaje și materialele necesare, întreprinderile refuză să-i primească pe studenți la practicile de specialitate, cadrele didactice primesc un salariu mizer și cu mare întârziere, de 2-3 luni, studenții primesc o bursă foarte mică, o dată la 2-3 luni, și altele. Angajații și studenții UTM au înaintat guvernului revendicări greu de onorat de către autoritățile unui stat aflat în criză economică-financiară, precum alocarea sumelor suficiente pentru procurarea literaturii și a utilajelor necesare pentru asigurarea procesului didactic; asigurarea UTM cu baze de practică pentru studenți; urgentarea aprobării legii cu privire la învățământ; redactarea regulamentului de acordare a burselor și asigurarea dreptului studenților de a plăti doar 50% din costul transportului public; mărirea salariilor și a pensiilor și achitarea la timp a lor și altele⁴⁸.

În răspunsul din 20 octombrie 1994, viceministrul învățământului Nicolae Andronache constată că „învățământul se află, în general, într-o stare extrem de dificilă” și, cu toate că recunoaște că învățământul este finanțat exclusiv la articolele „salarii” și „burse”, și acestea neexecutate sau executate cu întârziere de Ministerul Finanțelor, ministrul declară că Ministerul susține propunerile UTM, dar mărirea burselor, a salariilor, pensiilor, precum și procurarea mijloacelor și materialelor didactice depind de mijloacele financiare alocate în buget pentru învățământ⁴⁹. Răspunsul formal al ministrului i-a lăsat pe UTM-iști, ca și pe angajații celorlalte instituții de învățământ din

⁴⁴ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, ff. 96-97, 146.

⁴⁵ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, f. 148.

⁴⁶ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 846, f. 143.

⁴⁷ Salariile angajaților în învățământul superior erau mai mici decât salariul mediu pe economie și nu acoperea nici măcar coșul minim de consum. Astfel, chiar cu creșterea salarială de 30%, operată de guvernul Republicii Moldova la 20 martie 1998, salariul lunar „era posibil să atingă la 1 septembrie 1998 suma de 227, 0 lei, contra 208, 7 lei la 1 ianuarie 1998” (expresia ministrului învățământului Anatol Grimalschi), în timp ce costul coșului minim de consum era de 480,0 lei, adică de 2,7 ori mai mare decât salariul mediu din învățământ (ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, f. 93).

⁴⁸ ANRM, F. 2848, inv. 32, d. 807, ff. 66-68.

⁴⁹ ANRM, F. 2848, inv. 32, d. 807, f. 69.

Republica Moldova, să-și soluționeze singuri problemele și în continuare.

Fluxul continuu al scrisorilor din partea angajaților din sistemul învățământului superior era completat de altul, care venea din partea învățătorilor din școlile și liceele din toate raioanele Republicii Moldova, inclusiv din partea angajaților instituțiilor de învățământ din regiunea de Est a republicii, care amenințau guvernarea că vor declara grevă, dacă nu li se vor mări și achita la timp salariile⁵⁰.

Situația economică din toamna anului 1994 devenise dezastruoasă, iar guvernul a propus o nouă reducere a alocațiilor bugetare domeniului învățământului pentru anul 1995, fapt care a determinat pe angajatorii instituțiilor de învățământ superior publice să redacteze o scrisoare de atenționare a guvernului, subliniind că „situația extrem de tensionată din colectivele instituțiilor de învățământ poate provoca în orice moment o explozie socială cu urmări imprevizibile pentru întreaga țară”⁵¹. Situația era într-adevăr la limita extremelor. Pe lângă faptul că salariul mediu în învățământ era de 84,8 lei (august 1994), ceea ce constituia doar 48,4% din salariul mediu din industrie, 74,3% din salariul mediu pe republică și doar 30% din coșul minim de consum, salariile se achitau cu întârziere de 2-3 și mai multe luni⁵². O situație similară era caracteristică și pentru bursele studenților. Solicitând soluții de la ministerele de resort, guvernul a primit diferite opinii ale autorităților executive, în care în mare parte se menționa că acestea sunt „conștiente de situația ce s-a creat în domeniul salarizării lucrătorilor din învățământ și cultură”, dar abia după aprobarea unor amendamente la Legea salarizării se pot opera creșteri salariale. În schimb, guvernul raporta Președintelui republicii că alocația pentru învățământ în anul 1995 este de 6% din buget, subliniind că este mai mare decât alocația bugetată din anul 1994 de 4,8%, și promitea o majorare salarială, în anul 1995, de 10-20% pentru angajații din învățământ, deși aceștia cereau majorări de 50-75%⁵³. Doar că, așa cum menționa Ion Costandoglo, viceministrul Învățământului,

în mai 1996, în timpul discuției asupra sarcinilor economico-financiare ale Ministerului în anul 1996, „față de anul 1995, situația devine mai rea”⁵⁴, chiar dacă salariul mediu în învățământ a crescut de la 220 lei, în 1994, la 336 lei, în anul 1995, or, odată cu inflația și devalorizarea galopantă a monedei naționale, scădea simțitor și puterea de cumpărare a leilor din salariu. Optimizările propuse de Ministerul Finanțelor erau catalogate de viceministrul Învățământului drept „distrugere conștientă”, întrucât, reieșind din planul de finanțare pentru 1996, „noi trebuie să închidem 15 instituții [de învățământ – n.n.]”. Directorul Institutului de Științe Pedagogice și Psihologie Nicolae Bucun anunță Colegiul Ministerului că „oamenii fug din știință. Salariile sunt mizere, instituțiile nu-și pot procura o revistă, instituția nu are nicio monedă, dar avem de plătit salarii, arendă, alte cheltuieli”⁵⁵, iar rectorul Universității „Ion Creangă” l-a completat, susținând că „suntem într-o stare materială deplorabilă. Permanent ni se deconectează lumina și apa. Am făcut tot posibilul de a supraviețui, am făcut toate reducerile posibile. S-au redus fondurile de burse cu 50%”⁵⁶.

Revendicările protestatarilor nu se reduceau la aspectele financiar-materiale și la stingerea restanțelor la salarii și burse, aceștia cerând și urgentarea adoptării cadrului legislativ-normativ pentru reglementarea sistemului de învățământ, reducerea normelor didactice, ajustarea salariilor la coșul minim de consum, transparența cheltuielilor și altele, prevenind autoritățile că vor intra în grevă, dacă nu li se vor satisface pretențiile⁵⁷. Protestele studenților și ale personalului științifico-didactic din universitățile Republicii Moldova au continuat pe întreaga perioadă, luând forme mai radicale, odată cu escaladările crizei economico-financiare și a instabilității politice. Numărul petițiilor adresate guvernului a crescut simțitor în timpul crizei din anul 1998, dar, la cererea protestanților din învățământ de a le stabili salariile în corespundere cu coșul minim de consum și a mări bursele studenților, ministrul învățământului, tineretului și sportului Anatol

⁵⁰ Demersul pedagogilor de la cele 11 școli medii din raionul Dubăsari din 11 februarie 1995, al pedagogilor din raionul Taraclia din 1 martie 1995, al pedagogilor din raionul Basarabeasca din 19 septembrie 1995 (ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 1018, f. 95, 110, d. 1020, f. 89).

⁵¹ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 807, f. 108 vs.

⁵² ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 807, f. 108.

⁵³ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 807, ff. 112, 121, 125.

⁵⁴ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 928, f. 139.

⁵⁵ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 928, ff. 139-140.

⁵⁶ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 928, f. 139.

⁵⁷ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 807, ff. 108; d. 1022, ff. 142, 145.

Gremalschi a răspuns că „propunerile [...] nu sunt reale”⁵⁸.

Ar fi incorect să nu apreciem încercările responsabililor ministeriali pentru învățământul public de a identifica soluții pentru a le achita în termen și chiar de a le mări salariile angajaților din învățământ, de a obține creșterea alocațiilor bugetare pentru învățământ. De exemplu, în 7 aprilie 1994, ministrul Petru Gaugaș semnează un demers consistent pe numele prim-ministrului Andrei Sangheli, în care insistă că situația dezastruoasă a învățământului din Republica Moldova și imposibilitatea de a crea „un sistem de învățământ propriu, racordat la cerințele societății și tendințele de dezvoltare a învățământului contemporan din lume” este produsă de subfinanțarea continuă a sistemului și solicită guvernului alocarea unor sume suplimentare pentru a opri această situație, „care nu mai poate fi tolerată”⁵⁹. Atitudinea guvernului față de acest demers și, probabil, față de multe altele, semnate de ministrul învățământului, devine limpede, citind rezoluția Cancelariei de Stat, aprobată abia peste 18 luni – la 23 ianuarie 1997, în care se susține că „problemele abordate au fost incluse în *Legea învățământului* și se vor include în *Programul de dezvoltare a învățământului*”⁶⁰. Pe deasupra, Guvernul cerea Ministerului Învățământului „optimizarea cheltuielilor bugetului de stat” și identificarea altor surse de finanțare a învățământului superior⁶¹. În toamna anului 1995, pentru a reduce din cheltuielile bugetare, Ministerul Învățământului decide să reducă cu 1,5 ani durata studiilor pentru studenții din instituțiile de învățământ superior, care au fost admiși în baza atestatului de studii medii de specialitate (colegii) și cu 1 an – pentru studenții înmatriculați în baza diplomelor de bacalaureat, dar și numărul de unități administrative și auxiliare din școlile superioare publice⁶². O altă propunere a Ministerului Învățământului de raționalizare a cheltuielilor a fost transmi-

țerea în subordinea lui a tuturor instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate, cu excepția celor din subordinea Ministerului Apărării și Ministerului Afacerilor Interne (3 instituții), fapt care va permite, după părerea autorilor inițiativei, de a comasa unele instituții de învățământ și de a le reorganiza⁶³.

În spiritul tradițiilor sovietice, dar și pentru a detensiona situația în orașele universitare și în instituțiile de învățământ rurale, prim-ministrul Sangheli trimite elevii și studenții pe un termen de trei săptămâni să „acorde” „ajutor la recoltarea în termeni reduși a culturilor târzii din toamna anului 1994”⁶⁴.

În condițiile crizei economice generale și continue, rezultatele acțiunilor Ministerului Învățământului de a atrage fonduri bugetare sau de a optimiza cheltuielile nu erau proporționale eforturilor, această situație deschizându-le, deseori, universităților – voit sau din lipsă de experiență – calea spre identificarea altor surse de finanțare și de soluționare a problemelor din învățământul superior, iar unele dintre aceste surse nu respectau întotdeauna cadrul legal și normativ, fapt semnalat de mai multe ori de către ministerele de resort.

Inflația universităților

Se cere de menționat faptul că guvernării din această perioadă au ratat, probabil conștient de această dată, escaladarea inflației instituțiilor superioare de învățământ, numărul lor crescând (profitând și de instabilitatea guvernamentală care a dominat viața politică din Republica Moldova până în 2001 (Țăranu 2015, 310-316)) deloc proporțional cu situația economică și demografică din Republica Moldova. Astfel, dacă în anul de învățământ 1994/1995 au funcționat 18 instituții de învățământ superior, inclusiv 13 instituții publice, după aprobarea *Legii învățământului* (1995), numărul lor a crescut în progresie aritmetică, ajungând la 38 în anul academic 1998/1999. Din numărul total de instituții de învățământ, 15 (53,6%) instituții erau private, cea mai mare parte a cărora, așa cum atenționa guvernul Ministerul Economiei și Reformelor al Republicii Moldova, „nu respectau legislația în vigoare”⁶⁵. De exemplu, unele

⁵⁸ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 807, ff. 66-69, 125-126. În august 1994 salariul mediu în învățământ a fost de 84,8 lei și constituia doar 74,3% din salariul mediu pe republică și doar 30% din coșul minim de consum – specificau într-un demers pe numele prim-ministrului Republicii Moldova președinții comitetelor sindicale ale 11 instituții de învățământ superior din Republica Moldova la 25 octombrie 1994.

⁵⁹ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 1022, ff. 102-106.

⁶⁰ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 1022, f. 102 vs.

⁶¹ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 1022, ff. 168-172.

⁶² ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 1022, f. 191; F. 2991, inv. 14, d. 1132, ff. 29-30.

⁶³ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2821, f. 127.

⁶⁴ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 729, f. 80.

⁶⁵ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, f. 101.

Tabel 2

Instituții de învățământ superior din Republica Moldova. 1994-2000

An de învățământ	Instituții de învățământ superior (nr.)			Studenți (mii)			Absolvenți (mii)
	total	publice nr.	private nr.	total (mii)	în instituțiile publice %	în instituțiile private %	
1994/1995	18	13	5	49,4	-	-	7,2
1995/1996	20	13	7	54,8	92,1	7,9	7,0
1996/1997	24	13	11	58,3	88,9	11,1	7,1
1997/1998	28	13	15	65,6	85,5	14,5	7,7
1998/1999	38			72,7			9,5
1999/2000	43	14	29	77,3	78,3	21,7	12,2

Surse: Anuarul 1995, 153; Anuarul 1996, 84-85; Anuarul 1997, 94-95; Anuarul 1998, 99-100, 105; Anuarul 2001, 94-95.

instituții de învățământ superior private „au desfășurat pregătirea administratorilor publici, diplomaților, vameșilor și medicilor” – domenii la care instituțiile private nu aveau dreptul să formeze cadre încă din anul 1995⁶⁶. În același timp, și instituțiile publice încălcau cadrul legal, înmatriculând la specialitățile foarte solicitate un număr de studenți care trecea de multe ori peste cifra indicată de guvern în planul de admitere. Deși numărul instituțiilor private depășea cu mult numărul celor publice, în cele private învățau, comparativ, mult mai puțini studenți decât în instituțiile de stat (Tabel 2). De exemplu, în anul de învățământ 2000-2001 doar 25% din cei 79,1 mii de studenți urmau studiile în instituții private, iar odată cu reducerea numărului de instituții private în anul 2005/2006, s-a redus și numărul de studenți până la 18% (din cei 126,1 mii de studenți) (Tabel 2). Numărul mare de instituții private se explică prin vidul și/sau permisivitatea legislativă, cererea mare pe piața educațională a unor specialități „la modă”⁶⁷, dar și lipsa de orientare profesională a absolvenților școlilor medii și liceelor din Republica Moldova și de informare asupra calității studiilor într-o instituție sau alta. Ministerul Economiei Republicii Moldova contabiliza faptul că, în anul 1997/1998, 45% dintre studenții care urmau studiile la specialitatea *Adminis-*

trare publică erau înmatriculați în instituții private de învățământ superior, 51% dintre cei de la *Relații internaționale* și 67% de la *Activitate vamală*⁶⁸. Cea mai mare parte a instituțiilor private nu dispuneau de un patrimoniu și o logistică adecvată necesităților de organizare a procesului didactic, or condițiile de obținere a licenței de funcționare erau foarte vagi, permițând interpretări și devieri de la norma legală. De asemenea, instituțiile private „s-au specializat” în pregătirea cadrelor în domeniul juridic și economic, ponderea studenților la aceste specialități era de 75-80% din întreg contingentul lor, dar lipsa condițiilor de învățare, înmatricularea unui număr de studenți mult peste posibilitatea de absorbție a pieței muncii, lipsa experienței și tradiției de organizare a studiilor și deficitul de personal științifico-didactic în general (apărut odată cu inflația universităților și academiilor) condiționa nivelul de profesionalizare scăzut al absolvenților și incapacitatea lor de a se angaja în câmpul muncii în conformitate cu calificarea⁶⁹. Această situație, creată în a doua jumătate a anilor '90, a discreditat scopul principal al sistemului de pregătire a cadrelor și a contribuit la destabilizarea situației pe piața muncii, aducând prejudicii, inclusiv financiare, statului.

Ingerințe externe în sistemul educațional din Republica Moldova

De multe ori, în crearea instituțiilor se implicau state străine, care urmăreau interese politice, dar și economice în Republica Moldova. În ianuarie 1996, viceprim-ministrul agrarian Grigore Ojog îl

⁶⁶ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, f. 102.

⁶⁷ Până și denumirile instituțiilor private de învățământ superior răspundeau cerințelor pieței educaționale din Republica Moldova de la sfârșitul anilor '90 și începutul mileniului II: Academia Internațională de Drept Economic și Arte Audiovizuale, Academia de Drept, Universitatea de Științe Aplicative, Institutul de Studii Politice și Relații Internaționale, Universitatea de Economie și Finanțe și altele.

⁶⁸ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, f. 103.

⁶⁹ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, f. 104.

atenționează pe Victor Morev⁷⁰, primar al municipiului Bălți, că în orașul Bălți „funcționează nelegal câteva filiale ale unor universități din alte state (facultatea din Bălți a Universității de Management și Comerț din Moscova⁷¹, filiala Universității politehnice Nord-Vest din Sankt-Petersburg⁷², filiala Universității Baltice de Ecologie, Politologie și Drept⁷³) și îi cere primarului să întreprindă măsurile de rigoare „pentru încetarea funcționării [...] instituțiilor de învățământ ale altor state”⁷⁴. Sfidând ostentativ legislația Republicii Moldova, primăria din Bălți declară însă că „a permis unor universități din state străine, inclusiv Rusia, să-și deschidă filiale pe teritoriul municipiului pentru asigurarea necesităților absolvenților școlilor ruse”⁷⁵. Mai mult decât atât, în anul 1998 a fost inițiat „pe căi diplomatice” proiectul rusesc de creare a Universității Ruse-Moldovenești (slave) la Chișinău. Deși în Republica Moldova funcționau 28 de universități, inclusiv Universitatea slavonă (înființată în 1997), iar dintre cei 65,6 mii de studenți – 29% își făceau studiile în limba rusă, proiectul prevedea crearea încă a unei universități de stat cu predare în limba rusă în capitală, Republica Moldova trebuind să asigure întreaga logistică și să finanțeze din bugetul de stat funcționarea instituției, activitatea didactică a căreia urma să se realizeze conform standardelor învățământului superior din Federația Rusă și exclusiv în limba rusă⁷⁶. Este interesant

faptul că ministerele economiei, al finanțelor și al învățământului au respins proiectul, dar argumentele lor se întemeiază diplomatic pe motivul suficienței programelor cu predare în limba rusă în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova și pe incapacitatea bugetului de a suporta cheltuielile aferente deschiderii unei noi instituții în condițiile crizei economice. Doar în avizul Ministerului Culturii, Ghenadie Ciobanu dezavuează adevărata intenție a inițiativei, ministrul specificând că proiectul acordului „pare gratuit și amintește limbajul de lemn de altădată, folosit, de regulă, pentru a acoperi esența cu aparențele”⁷⁷.

Ministrul culturii avea dreptate în momentul în care statisticile oficiale indicau faptul că 48,8 mii (67,1%) de studenți din Republica Moldova își urmau studiile în limba română în anul de învățământ 1998-1999 și mai bine de 30,5% (22,2 mii) de studenți – în limba rusă (Anuarul 2001, 85), aceleași statistici arătând (conform recensământului din 1989) asupra unei structuri etnice a Republicii Moldova cu 64,5% „populație moldovenească”, 13,8% – ucraineni, 13,0% ruși, 3,5% găgăuzi și 2% de bulgari (Anuarul 2001, 50). Astfel, cele 13% de populație rusă dezmint atât argumentele primarului de Bălți, cât și ale inițiatorilor proiectului Universității Ruse-Moldovenești (slave) la Chișinău precum că instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova nu pot asigura dreptul la educație a acestei minorități etnice. Mai mult decât atât, statisticile nu indică niciun student care ar urma studii superioare în limbile bulgară, găgăuză sau ucraineană – minoritățile recunoscute în Republica Moldova, fapt care ne determină să afirmăm că politica de rusificare a acestor minorități, dar și a populației majoritare, a intrat într-o nouă etapă.

Contrar *Legii Învățământului*, instituții private de învățământ superior au fost create în cadrul instituțiilor publice. De exemplu, în cadrul Universității de Stat din Moldova activau 5 instituții private: Institutul de Studii Politice și Relații Internaționale, Academia de Drept, Institutul de Științe Reale, Institutul Internațional de management; Institutul de Cercetări Științifice, Instruire și Producție în domeniul Managementului, iar în cadrul Academiei de Studii economice – Universitatea Economică și Financiară⁷⁸.

⁷⁰ Victor Morev (n. 13 mai 1944, regiunea Kalinin, Rusia) – politician din Republica Moldova. Absolvent al Institutului Politehnic din Kalinin (astăzi or. Tver), Federația Rusă, repartizat în anul 1971 la Uzina Lenin din Bălți. Din anul 1975 a activat în diferite structuri ale PCUS. Președinte al Comitetului Executiv Bălți (1987-1990). În anul 1992 a creat Partidul Socialist din Moldova, reunind mai mulți foști membri ai PCUS, a cărui activitate a fost interzisă în august 1991. Primar al municipiului Bălți (1995-2001). În prezent este anunțat în căutare internațională, fiind suspectat de prejudicierea bugetului public național.

⁷¹ *Universitatea de Management și Comerț din Moscova* – instituție de învățământ superior privat din Federația Rusă fondată în anul 1996.

⁷² *Universitatea Politehnică (Institutul Politehnic) de Nord-Vest din Sankt-Petersburg* – instituție de învățământ public din Federația Rusă cu misiunea de a organiza formarea profesională în domeniul tehnic prin învățământul seral și cu frecvență redusă. În 2011 a fost desființată prin fuziune cu Universitatea minieră din St. Petersburg.

⁷³ *Institutul Baltic de Ecologie, Politică și Drept* – instituție de învățământ superior privat din Federația Rusă cu sediul la Sankt-Petersburg. Fondat în 1993 de Evgheni Davidovici Reife (1933-2020), doctor în științe tehnice, profesor, inginer și constructor în domeniul proiectării și dezvoltării sistemelor automatizate de control a traficului aerian.

⁷⁴ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 1262, f. 1.

⁷⁵ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 1262, f. 4.

⁷⁶ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, ff. 39-42.

⁷⁷ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, ff. 48-49.

⁷⁸ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, f. 103.

Pe de altă parte, Ministerul Economiei și Reformelor al Republicii Moldova semnală, în iulie 1998, că instituțiile de învățământ superior privat, al căror număr ajunsese la 20 din totalul de 38 care funcționau în anul 1998 (Anuarul 2001, 79) și în care își urmau studiile, în anul 1997-1998, circa 16% din totalul de 72,7 mii de studenți⁷⁹, încalcă „flagrant actele legislative și normative în vigoare” prin faptul că „nu dispun de o bază materială necesară” pentru organizarea studiilor superioare, desfășoară activități de formare profesională la specialități interzise instituțiilor private de către Guvern, nu dețin licențe pentru unele specialități la care înmatriculează studenți, nu coordonează cota de înmatriculare cu instituțiile statului, discreditând astfel „scopul principal al sistemului de pregătire a cadrelor în condițiile relațiilor economice de piață și aducând prejudicii social-economice statului”⁸⁰. Ministrul economiei și reformelor avea dreptate în cele din urmă, or 43% din toți studenții care urmau studii superioare în anul academic 1998/1999 erau înmatriculați la economie (21%) și drept (22%), alte domenii de formare profesională fiind mult mai puțin solicitate (medicină – 5%, pedagogice – 16%, agricultură – 3% etc.)⁸¹.

Creșterea legislativă în domeniul educației

Dacă aproape cinci ani de la proclamarea independenței sistemul de învățământ din Republica Moldova a funcționat fără un cadru normativ-legislativ coerent, iar hotărârile, dispozițiile care au guvernat învățământul se adoptau *ad-hoc*, uneori prin asumarea răspunderii de către ministru, și reglementau cele mai stringente segmente în activitatea instituțiilor de învățământ și ale raporturilor lor cu cetățenii și cu statul, transformările politico-sociale și economice ale tânărului stat și starea de criză continuă a domeniului educației impuneau ieșirea celui din urmă din starea de orbăcie și identificarea unei viziuni asupra sistemului educațional. Guvernarea anterioară (1991-1994) s-a angajat plenar într-un proces de creare a cadrului normativ-legislativ care să așeze sistemul de învățământ și educație al Republicii Moldova pe fundament românesc și european, elaborând proiectul unei *Legi a învățământului*, o *Concepție a învățământului superior din Republica Moldova*, aprobată în

anul 1992, și mai multe regulamente de organizare și funcționare a instituțiilor de învățământ și de reglementare a procesului didactic.

Guvernarea agrariană a preluat acest proces de creație normativ-legislativă în primăvara anului 1994, doar că așezând legile învățământului pe alt fundament. „Căutările” legislative ale guvernării agrariene au debutat prin anularea *Concepției învățământului superior din Republica Moldova* (1992) și aprobarea unei noi *Concepții de dezvoltare a învățământului în Republica Moldova* (27 iulie 1994), care își propunea să așeze întreg învățământul „pe principiile dezvoltării și autodezvoltării, pe cel al democratizării, al umanizării și umanitarizării”, precum și să afirme principiul unității și diversității⁸². Noua *Concepție* păstra o structură hibridă a sistemului de învățământ, în care coexistau formele vechi cu cele noi. De exemplu, școala medie de cultură generală de 11 clase se păstra alături de liceu, autorii concepției menționând că „școlile de cultură generală (de 11 ani) se vor reorganiza treptat în licee, fie în gimnazii, în funcție de potențialul didactic și de baza tehnico-materială”. În schimb, se renunța la învățământul superior organizat pe cicluri, prevăzându-se admiterea în școlile superioare doar în baza diplomei de bacalaureat, dar păstrându-se colegiile ca parte integrantă a învățământului superior. Și, deși *Concepția* stipula că învățământul superior funcționează în baza autonomiei universitare, rectorii rămâneau să fie numiți de Guvern (Făclia 1995c, 4-5).

După adoptarea *Constituției Republicii Moldova* (29 iulie 1994), Ministerul Învățământului a creat grupuri de lucru în vederea analizei legislației învățământului și elaborării proiectelor de acte privind modificarea și elaborarea legislației în vigoare în domeniul învățământului⁸³. Iar la 21 iulie 1995, Parlamentul a aprobat prima *Lege a Învățământului* a Republicii Moldova, care a inclus, în mare parte, prevederile documentelor adoptate anterior de agrarieni și, de fapt, starea de lucruri existentă la moment în domeniul educației. Cadrul legal-normativ elaborat în această perioadă a acoperit vidul legislativ în domeniul învățământului, dar carențele legi-

⁷⁹ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, f. 102.

⁸⁰ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2017, ff. 103-104.

⁸¹ ANRM, F. 2848, inv. 38, d. 2821, ff. 4-4vs.

⁸² Hotărâre nr. 556 din 27.07.1994 a Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea proiectului *Concepția dezvoltării învățământului din Republica Moldova*. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=87065&lang=ro (accesat la 11 august 2021).

⁸³ ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 847, f. 9.

lor agrariene care au trebuit să funcționeze în condițiile unei crize economice perpetue⁸⁴, a subfinanțării⁸⁵ și a „bătăliilor” sociale și politice au produs o inflație nejustificată a învățământului superior în Republica Moldova, iar masificarea, asociată cu un deficit cras de personal științifico-didactic calificat și al unei logistici adecvate, cu finanțarea mai mult decât insuficientă a învățământului superior, au sacrificat calitatea formării profesionale și au determinat discredita-rea învățământului superior.

După o scurtă perioadă de refacere a învățământului Republicii Moldova în baza tradițiilor românești europene (1991-1994), vectorii dezvoltării sistemului educațional au fost stabiliți de guvernarea agrariană – conservatoare și de orientare pro-estică –, ale cărei politici intrau de multe ori în contradicție cu prevederile și rigorile învățământului național: începându-și guvernarea cu o ofensivă puternică împotriva istoriei și limbii române, dar și a elementelor românești europene, implementate în sistemul educațional moldovenesc în perioada anterioară, agrarienii au fost obligați prin grevele studențești din primăvara anului 1995 să-și tempereze

moldovenismul evident și agresiv. Totodată, rezistența intelectualității din Republica Moldova i-au determinat să adopte forme și metode mai subtile și să acționeze cu precauție în promovarea moldovenismului în învățământ. În a doua jumătate a anilor '90, sistemul de învățământ s-a confruntat cu efectele tranziției Republicii Moldova la economia de piață, care au produs o finanțare slabă și insuficientă a instituțiilor de învățământ, plecarea personalului didactic și științifico-didactic calificat din sistem și o emigrație intelectuală crasă, reducerea numărului de specialități tehnice în instituțiile de învățământ superior și o supraabundență de universități/specialități umanitare și altele. În același timp, în această perioadă a fost elaborat cadrul legislativ și normativ pentru domeniul educațional, care a guvernat sistemul de învățământ al Republicii Moldova până la adoptarea Codului Educației (2014), a crescut considerabil numărul de instituții de învățământ și numărul persoanelor care urmau studii superioare, iar opțiunile politice ale guvernării PDAM nu au fost un impediment pentru dezvoltarea relațiilor cu instituții de învățământ occidentale și pregătirea condițiilor pentru aderarea învățământului moldovenesc la spațiul european.

Bibliografie

- Anuarul 1994:** Anuarul statistic al Republicii Moldova, 1993 (Chișinău: Statistica 1994).
Anuarul 1995: Anuarul statistic al Republicii Moldova, 1994 (Chișinău: Combinatul poligrafic 1995).
Anuarul 1996: Anuarul statistic al Republicii Moldova, 1995 (Chișinău: Statistica 1996).
Anuarul 1997: Anuarul statistic al Republicii Moldova, 1996 (Chișinău: Statistica 1997).
Anuarul 1998: Anuarul statistic al Republicii Moldova, 1997 (Chișinău: Statistica 1998).
Anuarul 2001: Anuarul statistic al Republicii Moldova, 1999 (Chișinău: Statistica 2001).
Economia 1997: Economia națională a Republicii Moldova, 1996 (Chișinău: Statistica 1997).
Făclia 1994a: Făclia, nr. 13 (2394), 22 aprilie 1994.
Făclia 1994b: Făclia, nr. 30 (2411), 29 iulie 1994.
Făclia 1995a: Făclia, nr. 2 (2435), 14 ianuarie 1995.
Făclia 1995b: Făclia, nr. 13 (2446), 1 aprilie 1995.
Făclia 1995c: Făclia, nr. 4, 22 aprilie 1995.

⁸⁴ De exemplu miniștrii învățământului din această perioadă emiteau cu regularitate ordine/dispoziții care prevedeau un șir de „măsuri anticriză”: de la economisirea resurselor energetice, termice, a apei și a gazului, stabilirea unor taxe mai mari pentru cămine și până la „optimizarea” cotei de admitere la unele specialități din contul bugetului de stat, reducerea numărului de personal sau „optimizarea” duratei de studii în învățământul universitar. Miniștrii reglementau până și pregătirea instituțiilor de învățământ superior pentru funcționare în perioada de toamnă-iarnă și menționând că „instituțiile de învățământ se confruntă cu dificultăți serioase, ce țin de lipsa mijloacelor financiare necesare pentru a pregăti blocurile de studii, căminele, rețelele electrice, termice și apeductele ce ar corespunde normelor sanitaro-epidemiologice”, dispunea rectorilor să limiteze la maximum consumul de resurse energetice și apă, să repartizeze timpul de lucru folosind la maximum lumina zilei, să excludă complet utilizarea energiei electrice în scopul încălzirii încăperilor etc. (ANRM, F. 2991, inv. 14, d. 1084, ff. 10-11, 203-206; d. 1131, ff. 29-30).

⁸⁵ Procentul cheltuielilor din PIB pentru învățământ a fost într-o derivă permanentă în perioada 1994-2004. Astfel, în anul 1994 acesta a constituit 8,7%, în 1997 – 10,5%, iar în 2000 și 2003 finanțarea învățământului a constituit doar 5,3% din PIB-ul Republicii Moldova (Strategia 2010, 293).

- Hanganu 2018:** A. Hanganu, Istoria unui act (Hotărârea Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei (nr. 75 din 09.09.1994). Akademos 3, 2018, 95-104.
- Istoria 2016:** Istoria Universității de Stat din Moldova. I. Eremia (coord.), A. Petrencu, L. Rotaru et al.; red. șt.: I. Niculiță (Chișinău 2016).
- Limba Română 1995:** Limba Română, nr. 3 (21), 1995.
- Matveev, Xenofontov 2019:** S. Matveev, I.V. Xenofontov, Greva studențească din anul 1995 reflectată în foi volante și în presa timpului. In: Historia est Magistra Vitae. In honorem professoris Ion Eremia (Chișinău 2019), 621-642.
- Musteață 2010:** S. Musteață, Educația istorică – între discursul politic și idenitar în Republica Moldova (Chișinău 2010).
- Racheru 2020:** I. Racheru, Politica externă a Republicii Moldova: de la independență la președinția lui Vladimir Voronin (București 2020).
- Strategia 2010:** Strategia învățământului superior din Republica Moldova în contextul procesului Bologna. In: (Red. V. Gamurari) Știința juridică în contextul promovării valorilor statului de drept. Conferință științifică, Chișinău, 13-14 mai 2010 (Chișinău 2010), 292-308.
- Țăranu 2015:** A. Țăranu, Declarația de independență. Apariția și afirmarea statului Republica Moldova. In: (Coord. A. Petrencu et al.) O istorie a Basarabiei (Chișinău 2015).

Education and politics vs. politics and education in the “agrarian era” of the Republic of Moldova (1994-1998)

Keywords: Republic of Moldova, Democratic Agrarian Party of Moldova (DAPM), agrarians, educational policy, education system, Romanian history, strike, crisis.

Abstract: In this study, the author analyzes the educational policies promoted by the agrarian government in the Republic of Moldova. The main fields of activity of the Ministry of Education of the Republic of Moldova in 1994-1998 are identified, including legislative and regulatory initiatives in the field of education, implementation of new forms of management of the education system, inflation of universities and maneuvers in the context of the economic crisis, as well as the “offensive” of the Andrei Sangheli government (2) against the achievements of the previous government in the field of education, and especially against the Romanian history and language.

Образование и политика vs. политика и образование в «эпоху аграриев» Республики Молдова (1994-1998 гг.)

Ключевые слова: Республика Молдова, Аграрно-демократическая партия Молдовы (АДПМ), аграрии, образовательная политика, система образования, история Румынии, забастовка, кризис.

Резюме: В данном исследовании автор анализирует образовательную политику правительства аграриев в Республике Молдова. Определены основные направления деятельности Министерства образования Республики Молдова в 1994-1998 гг., в том числе законодательно-нормативные инициативы в сфере образования, внедрение новых форм управления системой образования, инфляция университетов и маневры в условиях экономического кризиса, а также «наступление» правительства Андрея Сангели (2) на достижения предыдущего правительства в области образования, и особенно против румынского языка и истории Румын.

30.06.2022

Dr. Liliana Rotaru, Universitatea de Stat din Moldova, Mateevici, 60, Chișinău, Republica Moldova, <https://orcid.org/0000-0002-3051-5721>, e-mail: lilianaefrim@gmail.com